

Організаційно-економічний механізм формування інноваційних кластерів у насінництві зернових культур

Постановка проблеми. Зернова галузь є стратегічною для України й має велике значення для розвитку внутрішніх і зовнішніх ринкових спроможностей, підвищення її іміджу на міжнародній арені. Забезпечити ефективне функціонування в умовах інтеграції сільського господарства України в світове співтовариство можливо через запровадження інноваційної моделі розвитку в насінній галузі зернових культур. Один із шляхів конструювання такої моделі – формування інноваційних насінневих кластерів, які побудовані на використанні переваг спеціалізації, кооперації та концентрації і є локомотивом генерування інноваційної продукції. Згідно з чинним законодавством інновації – це новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Інновацію як нову виробничу функцію увів у науковий обіг Й. Шумпетер [9], після цього всі автори в публікаціях щодо розвитку кластерної теорії відзначають визначальну роль інноваційної складової при формуванні кластерів. Розробки в цьому напрямі велися ще в ХІХ ст.

Так, у своїй роботі “Ізольована держава у її відношенні до сільського господарства і національної економіки” (1826 р.) І. Тюнен

розглядав математичну просторову модель взаємозамінних систем сільського господарства у вигляді концентричних кіл, розташованих навколо великого міста, які забезпечують мінімум транспортних витрат [8]. Також до теорій, що лягли в основу кластерного розвитку, належить теорія Ф. Кука [10], де наголошується на ролі соціального капіталу при формуванні кластера, на зростанні рівня довіри між учасниками останнього, про яку, до речі, у своїх дослідженнях згадував ще Альфред Маршалл [3].

Головними компонентами кластерного підходу є: інноваційність, розвиток взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями, «ноу-хау» й патентами [5].

В економічній літературі поняття «кластер» визначається таким чином:

1. Сукупність спеціалізованих у визначеному секторі виробництва та локалізованих географічно суб'єктів господарювання.

2. Індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічними відносинами.

3. Географічно локалізована сукупність інноваційно активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами, що утворюють безперервну систему одержання, освоєння у виробництві, промислового випуску й реалізації ринкового продукту в окремому галузевому сегменті [6].

Ще кластери можна охарактеризувати як точки зростання економіки, стимулятори

технічного прогресу, організаційний механізм підвищення регіональної та національної конкурентоспроможності [4].

На думку М. Портера, кластери виростають лише там, де всі необхідні чинники, ресурси і компетенції зосереджуються, досягають певного масштабу, деякого критичного порогу й набувають ключову роль у певній економічній сфері з вирішальною та стійкою конкурентною перевагою над іншими регіонами за рахунок вищої продуктивності, розвитку інновацій і нових видів бізнесу [7].

Для держави загалом діяльність інноваційних кластерів визначає, по-перше, масштаби та темпи розвитку наукомістких галузей економіки; по-друге, місце країни в міжнародному поділі праці; по-третє, можливість рівноправного економічного співробітництва з розвинутими країнами; по-четверте, можливість збільшення припливу зарубіжного капіталу й експорту вітчизняної продукції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кластеризація економіки цікавила та останнім часом все більше цікавить як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема: З.С. Варналія [1], М.Ф. Кропивка [4], М.П. Курила [5], Ф. Кука [10], А. Маршалла [3], М. Портера [7], І. Тюнена [8], Й. Шумпетера [9] та ін. Однак незважаючи на велику кількість наукових публікацій із досліджуваної проблематики, питання створення й функціонування інноваційних насінневих кластерних формувань в умовах сучасної трансформації економіки України потребує детальнішого дослідження.

Мета статті – розкрити організаційно-економічний механізм формування кластерів у насінництві зернових культур з урахуванням їх особливостей та подальшого використання в практичній діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. У сучасних умовах розвитку економіки ефективнішим шляхом активізації інноваційного розвитку зернової галузі є створення інноваційного насінневого формування, суть якого полягає в кооперації зусиль споріднених підприємств, фінансо-

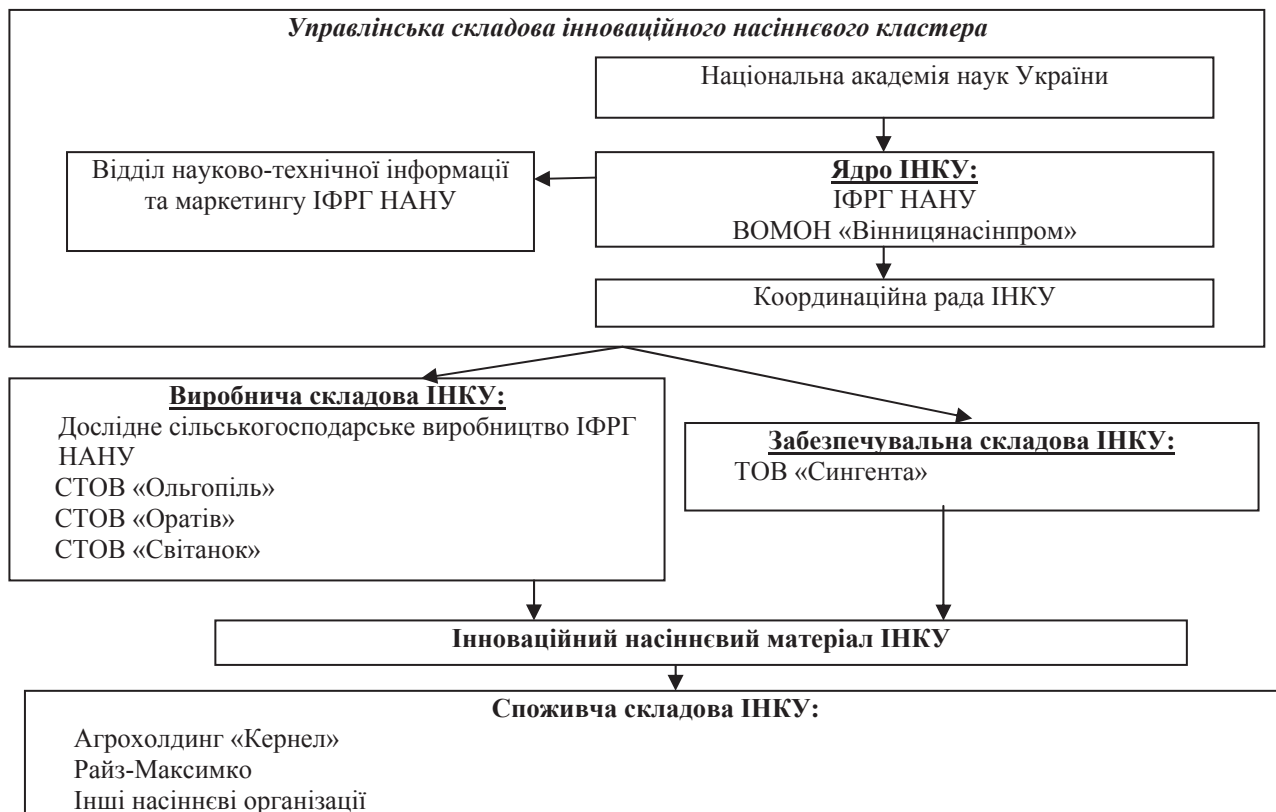
вих, дослідницьких, навчальних, торгових структур і державних установ для спільного виробництва інноваційної насінневої продукції, яка відповідає європейським стандартам. Нерідко центром формування таких кластерів є університети, інститути або групи науково-дослідних структур. У даному випадку центром інноваційного насінневого кластерного формування пропонується Інститут фізіології рослин і генетики НАН України (далі ІФРГ НАНУ), який є провідним науково-дослідним закладом України, в якому виконується широкий спектр важливих фундаментальних та прикладних досліджень з питань розвитку насінництва.

На нинішній час очолюваний академіком В.В. Моргуном ІФРГ НАНУ є флагманом Національної академії наук України із розробки проблем аграрного сектора. Він вийшов на принципово новий рівень запровадження наукових розробок у виробництво з метою одержання в Україні врожаїв зернових у 100 ц/га і більше. Це нова для нашої країни філософія хліба, що дасть змогу вивести її на рівень передових країн Європи.

При ІФРГ НАНУ створена мережа базових господарств, яка щорічно розширюється за рахунок нових господарств у різних агрокліматичних зонах України. Діяльність цієї мережі має важливе народногосподарське значення, оскільки її основною метою є вирощування високоякісного насіння та запровадження у сільськогосподарське виробництво країни нових високопродуктивних сортів озимої пшениці, якими славиться Інститут.

Ці передумови створюють можливості для запровадження ефективних євроінтеграційних і світових підходів до адосконалення організаційно-економічної складової інноваційного розвитку зернової галузі з використанням кластерної моделі.

Інноваційний насінневий кластер схематично представлений на рисунку як авторська інтерпретація концептуальних засад щодо формування, функціонування та розвитку суб'єктів насінництва, які об'єдналися на добровільних засадах і заінтересовані в спільній діяльності на основі стратегічного партнерства.

Модель інноваційного насіннєвого кластерного формування на основі ІФРГ НАН України

Джерело: Сформовано автором на основі власних досліджень.

До *управлінської складової інноваційного насіннєвого кластера* входить також Національна академія наук України. *Завдання НАН України* полягає не стільки в створенні даного інноваційного насіннєвого кластерного формування, скільки в організації сприятливого для нього ділового, інноваційного й інституціонального середовища. Ключова роль НАН України полягає у створенні можливостей або наданні прямого доступу до фінансування, або опосередковано – через створення політичних структур, планів стратегічних дій та підготовки мотивованих і кваліфікованих державних службовців. Варто пам'ятати, що держава *не повинна* відбирати учасників потенційних кластерів, визначати пріоритети розвитку. Також, розглядаючи функції держави в процесі ідентифікації та формування інноваційних кластерів, слід зазначити її потрійну роль як регулятора, що визначає правила взаємодії між усіма елементами (тобто держави, бізнесу і науково-освітніх структур); гаранта збереження й розвитку сприятливих умов для інвестицій, інновацій та розвитку горизонтально орієнтованих мережових бізнес-

співтовариств і підприємця, тобто власника підприємств та безпосереднього учасника інноваційного кластера; держава *може* фінансувати кластери й ініціювати їх. Держава *повинна* брати участь, бути готовою виконувати рекомендації, підтримувати доступ до даних.

Ядром або інтегратором у даній схемі є ІФРГ НАНУ, який визначає стратегію всіх учасників кластерного формування. Важливе місце у моделі займають безпосередньо аграрні підприємства – ВОМОН «Вінницянасінпром» – виробник зерна та насіннєвої продукції. Адже у кластері можуть працювати кілька підприємств, які спеціалізуються в одній галузі та які виробляють майже однорідну продукцію, але продукція кожного з них має деяку специфіку. Кожне підприємство в змозі виробляти продукцію свого конкурента, і, аби не знизити заінтересованість у своєму продукті з боку партнерів по інноваційному кластеру, змушене постійно підвищувати конкурентоспроможність своєї насіннєвої продукції.

У чому ж відмінність від звичайних поставальників, що не залучені до кластера? А

у тому, що, побоюючись втратити переваги своєї участі в об'єднанні й будучи заінтересованими в ефективності всього об'єднання, ці елементи кластера змушені підтримувати ефективність один одного заради досягнення спільної мети кластера. Звідси можливість взаємного обміну технологіями, кадрами й навіть фінансова підтримка конкуруючих елементів кластера.

Координаційна рада є органом громадського управління, що об'єднує учасників біля ІНКУ як ядра кластера. Метою ради є забезпечення стратегічного керівництва діяльністю інноваційного насінневого кластера. До основних завдань координаційної ради належить визначення стратегії та ключових напрямів розвитку ІНКУ, стратегічне планування, затвердження коротко-, середньо- і довгострокових планів діяльності.

Багато підприємств (фірм), що виникають нині, формування своєї організаційної структури починають зі створення самостійних відділів маркетингу. В ІФРГ НАНУ також функціонує відділ науково-технічної інформації та маркетингу, який бере участь у вирішенні задач маркетингу насінневої продукції ІФРГ НАНУ й забезпечує умови реалізації маркетингу інформаційної продукції, в тому числі підготовкою аналітичних і рекламних матеріалів. Він займається: збутом насінневої продукції; плануванням збуту; рекламою; ціноутворенням; дослідженням ринку насінневого матеріалу; проведенням моніторингу; постійним зіставленням витрат, цін, платоспроможного попиту, рівня прибутку та рентабельності.

За оцінками, здійснення маркетингових заходів у галузі насінництва підвищує ефективність виробництва й збуту насіння зернових культур на 10–15%.

Виробнича складова інноваційного насінневого кластера представлена Дослідним сільськогосподарським виробництвом ІФРГ НАН України (ДСВ ІФРГ НАН України). ДСВ ІФРГ — єдина база орних земель НАНУ, яка займає 1000 га, науковий центр із багаторічною історією. За значущістю для дослідження проблем землеробства, рослинництва, фізіології, генетики та селекції рослин його прирівнюють до всесвітньо відомої Ротамстедської дослідної станції, що

у Великобританії. Лише після проголошення Україною незалежності на землях ДСВ науковцями Інституту було створено 90 високоврожайних сортів рослин, 68 з яких занесені до Державного реєстру сортів рослин України. Вперше за всю історію Державного сортовипробування України сорти селекції ІФРГ НАНУ Смуглянка, Золотоколоса й Фаворитка стабільно з року в рік формують рекордні врожаї зерна в 115–124 ц/га в умовах виробництва. Колекцію цінних зразків сортів рослин Інституту включено до Державного реєстру наукових об'єктів, які становлять національне надбання. Щорічно на полях стаціонару проводяться Всеукраїнські науково-практичні конференції «День поля».

До складу виробничого блоку входять також зерновиробники: СТОВ «Ольгопіль», СТОВ «Світанок», ТОВ «Оратів». Запроваджені у виробництво сорти впродовж 27 років дають змогу одержувати мільйони тонн високоякісного зерна, забезпечуючи продовольчу безпеку держави та високі рівні рентабельності зернового виробництва. Сорти озимої пшениці, створені на полях ДСВ, широко використовуються кращими агрокомпаніями країни, які підтримують постійні зв'язки з ІФРГ.

До *забезпечувальної складової інноваційного насінневого кластера* входить Компанія «Сингента» — одна з провідних компаній світу, в якій працює більше 27 000 фахівців у понад 90 країнах світу задля досягнення однієї мети: забезпечення стабільного сільськогосподарського виробництва за допомогою сучасних інноваційних досліджень і технологій. Вона нині є лідируючою компанією на світовому агрохімічному ринку з виробництва гербіцидів, інсектицидів, фунгіцидів, протруйників, ротендантів та органічного добрива. Сингента надає унікальну можливість за допомогою величезного спектра високоякісних засобів захисту рослин та насіння повною мірою розкрити потенційні можливості насінневого матеріалу ІФРГ НАН України.

Споживча складова інноваційного насінневого кластера представлена нині агрохолдингом «Кернел», насінгоспами й іншими насінневими організаціями.

Формування інноваційного кластерного насінневого утворення забезпечить стійкий та збалансований економічний розвиток його учасників завдяки одержанню синергетичного ефекту, який виникає за рахунок перетікання інновацій між суб'єктами кластерного утворення; нарощування грошового потоку за рахунок складання грошових потоків учасників кластера; спільного використання інфраструктурних об'єктів; зниження трансакційних витрат.

Висновки. Сучасний стан діяльності насінневих підприємств характеризується функціонуванням в умовах високої як політичної, так і економічної нестабільності, слабкої прогнозованості та високого ступеня мінливості зовнішнього середовища, що нега-

тивно впливає на конкурентоспроможність і загальні темпи виробництва й реалізації насінневого матеріалу. Об'єднання насінневих підприємств і організацій у кластерні системи найкращим чином сприятиме зростанню ділової активності підприємницьких структур та подоланню негативних факторів, що гальмують розвиток насінництва зернових культур. Формування інноваційного насінневого кластера на базі Інституту фізіології рослин і генетики НАНУ дасть змогу одержати значно більший ефект від запровадження інновацій за рахунок концентрації й глибшої спеціалізації учасників, зниження рівня виробничих та трансакційних витрат і поліпшення якості виробленої продукції.

Список використаних джерел

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. ; за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
2. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40 IV. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. *Маршалл А.* Принципы экономической науки: в 3 т. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 3. – 352 с.
4. *Кропивко М. Ф.* Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
5. *Курило І.В.* Правовий аспект формування інноваційних кластерів у сільському господарстві // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – №4. – С. 197-202.
6. Офіційний сайт Спілки економістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennyakonkurentospromozhnosti-regionu/>.
7. *Портер М.* Конкуренция / М. Портер. – М. : ИД “Вильямс”, 2005. – 608 с.
8. Тюнен И.Г. Изолированное государство / И.Г. Тюнен. – Экономическая жизнь, 1926.
9. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
10. *Cooke Ph.* Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy / Ph. Cooke // Industrial and Corporate Change. – 2001. – № 4. – Vol. 10. – P. 945-974.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2016 р.

*

УДК 338.3:003.13

*В.А. ПЕХОВ, здобувач
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Виробництво зерна та формування ефективності сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Зернове господарство завжди було й залишається базовим у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств України. Сучасний

стан розвитку аграрного підприємництва, з огляду на глобальні чинники та всеохоплюючі проблеми продовольчої, енергетичної безпеки, також значною мірою підтверджує таку залежність. Власне ринок продовольства з кон'юнктурних позицій, а також із при-

© В.А. Пехов, 2016